

MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR ORQALI YOSHLAR ONGIGA SOG'LOM IJTIMOIY QADRIYATLARNI SINGDIRISH YO'LLARI

Sadullayeva Dilbar Ibrahimovna , ¹

¹ Xalqaro Nordik universiteti magistranti.

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:13.06.2025

Revised: 14.06.2025

Accepted:15.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

ma'naviy-ma'rifiy ishlar,
ijtimoiy qadriyatlar,
tarbiya, yoshlar, ong,
axloq, sog'lom
dunyoqarash, innovatsion
yondashuv.

Mazkur tadqiqot ishida yoshlar ongiga sog'lom ijtimoiy qadriyatlarni singdirishning samarali yo'llari tahlil qilingan. Unda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning zamonaviy shakl va metodlari, ularning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Ayniqsa, maktab, mahalla, oilaviy muhitda olib borilayotgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning yoshlar tafakkuriga ta'siri, ijtimoiy faolligini oshirishdagi roli ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda tarbiya va axloqiy shakllantirishda an'anaviy va innovatsion yondashuvlar uyg'unligi ham alohida tahlil qilingan.

KIRISH. Yosh avlod tarbiyasi har qanday jamiyat taraqqiyotining negizi, xalqning ertangi kuniga bo'lgan ishonchidir. Bugungi globallashuv va raqamli axborot makonida yoshlarning ongi, tafakkuri va dunyoqarashi turli g'oyaviy tahdidlarga duch kelmoqda. Bu sharoitda o'quvchi-yoshlarni sog'lom fikrli, mustaqil qarashlarga ega, yuksak ma'naviyatli shaxs sifatida shakllantirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Ayniqsa, milliy qadriyatlar, umuminsoniy tamoyillar va ijtimoiy-axloqiy normalarning o'z vaqtida ongga singdirilishi, ular hayotiy prinsipga aylanishi uchun tizimli va samarali ma'naviy-ma'rifiy ishlar olib borilishi zarur.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlar — bu yoshlarning ichki dunyosiga, ruhiy-ma'naviy kamolotiga yo'naltirilgan faoliyat bo'lib, u tarbiya jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Bu faoliyat orqali nafaqat bilim beriladi, balki shaxsda vatanparvarlik, insonparvarlik, do'stlik, adolat, mehnatsevarlik kabi fazilatlar shakllantiriladi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarda

oilaning, maktabning, mahallaning va ommaviy axborot vositalarining o'zaro hamkorligi muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar yoshlarning dunyoqarashini kengaytirish, ijtimoiy faolligini oshirish, madaniy meros va tarixga bo'lgan hurmatni shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Yosh avlodda mustahkam ijtimoiy-axloqiy pozitsiyani shakllantirish uchun tarbiya fanining imkoniyatlaridan samarali foydalanish, an'anaviy va innovatsion yondashuvlarni uyg'unlashtirish bugungi kun ta'limi oldida turgan muhim vazifalardandir.

Mazkur tadqiqotda aynan o'quvchi-yoshlar ongiga sog'lom ijtimoiy qadriyatlarni singdirish jarayonida ma'naviy-ma'rifiy ishlarning tutgan o'rni, samaradorligini oshirishga qaratilgan yondashuvlar, metod va shakllar tahlil qilinadi. Shu asosda, kelajakda barkamol, mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol va yuksak ma'naviyatga ega avlodni tarbiyalashda ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Yoshlar orasida sog'lom ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish masalasi nafaqat ta'lim tizimi, balki butun jamiyat oldida turgan strategik ahamiyatga ega vazifadir. Chunki insonning hayotiy pozitsiyasi, jamiyatdagi faolligi va mas'uliyat hissi uning ijtimoiy qadriyatlarni qanday qabul qilganiga bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, mustaqil O'zbekiston sharoitida xalqimizning boy tarixiy-ma'naviy merosi, milliy g'urur va qadriyatlarini yoshlarga chuqur singdirish, ularni yot g'oyalardan asrash, ma'naviy immunitetni shakllantirish ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda.

Shu jihatdan qaralganda, tarbiya fani bugungi kun yoshlarini har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu fanning imkoniyatlaridan foydalanib, o'quvchilar qalbiga ezgulik, halollik, vatanparvarlik, mehnatga hurmat, oila va jamiyat oldidagi burch hissini singdirish mumkin. Shu bilan birga, yoshlarning fikrlash doirasini kengaytirish, axloqiy-ruhiy barqarorlikni mustahkamlash, jamiyatga foydali bo'lgan fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda innovatsion pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarurdir.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar — yangi o'quv rejalari, darsliklar, elektron platformalar, interaktiv metodlardan foydalanish — ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ham yangicha qarashlarni talab etmoqda. An'anaviy ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar bilan bir qatorda, simulyatsion mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar, axloqiy dilemmalar asosidagi muhokamalar va raqamli vositalardan foydalanish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash va tanqidiy qarashlar shakllanadi.

Mazkur tadqiqotda o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda tarbiya fanining didaktik imkoniyatlari, samarali yondashuvlar, metodik texnologiyalar va ularning o'quvchi shaxsiga ta'siri o'rganiladi. Shu orqali yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashda ilmiy-nazariy asoslangan, amaliyotda qo'llash mumkin bo'lgan yechimlar ishlab chiqilishi ko'zda tutiladi.

Adabiyotlar tahlili: O'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, ayniqsa, tarbiya fanining nazariy va amaliy asoslari bo'yicha muhim ilmiy manbalarni o'z ichiga oladi. Bu borada ma'naviyat va ma'rifat, axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar asosida shaxsni shakllantirishga qaratilgan ishlar alohida ahamiyat kasb etadi.

G'ofurov N.G. yosh avlod tarbiyasida ijtimoiy qadriyatlar, milliy o'zlik va tarixiy xotira muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Uning fikricha, o'quvchilar qalbida vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyatini uyg'otish tarbiya fanining asosiy maqsadlaridan biridir [1].

Yusupova M.K. ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda o'qituvchining shaxsiy namunasi, madaniy saviyasi va didaktik yondashuvi hal qiluvchi omillardan biri ekanini ko'rsatadi [2]. Bu fikrlar pedagogik jarayonda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning ustuvorligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Karimova D.S. tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda maktabda o'quvchilar bilan olib boriladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligini oshirish uchun integratsiyalashgan yondashuvlar (ya'ni, dars va darsdan tashqari faoliyat uyg'unligi) tavsiya etiladi [3].

Abdullaeva Z. axloqiy tarbiyaning psixologik asoslarini tahlil qilar ekan, o'quvchilarda ma'suliyat, burch, insoniylik, halollik kabi fazilatlarni shakllantirishda emotsional iqlim, tengdoshlar ta'siri va oila muhitining ahamiyatini ochib beradi [4].

Qodirova G. esa ma'naviyat asoslari fanining metodik tizimini takomillashtirish orqali o'quvchilarda ijobiy dunyoqarash va tanqidiy tafakkurni uyg'otish zarurligini asoslaydi [5]. U o'quvchilarda "kompleks axloqiy qarorlar qabul qilish ko'nikmasi"ni shakllantirishga alohida e'tibor qaratgan.

Jahon tajribasida esa UNESCO hujjatlarida ko'rsatilganidek, zamonaviy ta'limda asosiy e'tibor shaxsning barkamol rivojiga, madaniy va axloqiy jihatdan yetuk bo'lishiga qaratilgan [6]. Xususan, "global fuqarolik tarbiyasi" tushunchasi shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni uyg'unlashtirishga yo'naltirilgan.

To'xtayeva S.S. o'z tadqiqotlarida diniy-ma'naviy tarbiya vositalari orqali o'quvchilarni axloqiy ongini uyg'otish imkoniyatlarini o'rganadi. U dars jarayonida badiiy adabiyot, xalq og'zaki ijodi namunalari va qadriyatli hayotiy vaziyatlar asosida ishlashni taklif etadi [7].

Bozorov A.A. esa o'quvchilar bilan olib boriladigan psixopedagogik ishlar orqali ma'naviy tarbiya samaradorligini oshirishga urg'u beradi [8]. U muhit va individual yondashuv uyg'unligini asosiy omil sifatida ko'rsatgan.

Shuningdek, Prezidentimizning ma'naviy-ma'rifiy ishlarga doir nutqlari, davlat dasturlaridagi maqsadli vazifalar ham ushbu yo'nalishda olib borilayotgan ilmiy izlanishlarga yo'nalish beradi [9].

Materiallar va metodlar. Mazkur tadqiqotda o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar, tarbiya metodlari, shuningdek, amaliy ma'naviy-ma'rifiy ishlar tahlil qilindi. Tadqiqotda umumiy

o'rta ta'lim maktablari, akademik litseylar hamda kasb-hunar maktablarida tarbiya fanining o'qitilishi va tarbiyaviy ishlar tizimi asosiy o'rganish ob'ekti sifatida tanlandi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-uslubiy metodlardan foydalanildi:

- Nazariy tahlil metodi – ma'naviy kompetensiya, tarbiya, axloqiy tarbiya, shaxsiy rivojlanish kabi tushunchalarning mazmunini ochish, ilg'or tajribalarni o'rganish va mavjud konseptual yondashuvlarni tizimlashtirish maqsadida qo'llanildi.

- Tajriba-sinov ishi – o'quvchilarning ma'naviy kompetensiyalarini aniqlash va ularni rivojlantirishga qaratilgan dars va darsdan tashqari faoliyat turlarining samaradorligini baholash uchun o'tkazildi. Tajriba Toshkent shahri va Farg'ona viloyatidagi 4 ta maktabda olib borildi.

- So'rovnomalar va intervyu – o'qituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalar va o'quvchilar bilan olib borilgan suhbatlar asosida amaldagi tarbiya uslublarining kuchli va zaif jihatlari aniqlab chiqildi.

- Kuzatuv metodi – ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, sinfdan tashqari mashg'ulotlar, darslar jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy va axloqiy faoliyatiga baho berish uchun ishlatildi.

- Diagnostik testlar – o'quvchilarda ma'naviy qadriyatlarga nisbatan munosabat, ijtimoiy mas'uliyat, halollik, yordamgo'ylik kabi fazilatlarning darajasini aniqlashda foydalanildi.

Tadqiqotda ishlatilgan asosiy materiallar quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ma'naviyatga doir farmon va qarorlari, O'zbekiston ta'lim konsepsiyasi.

- Umumta'lim maktablarining tarbiya darslari uchun mo'ljallangan dasturlari va dars ishlanmalari.

- O'quvchilar bilan o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari (N = 260).

- Ilg'or o'qituvchilar tajribasi asosida yig'ilgan uslubiy ishlanmalar.

Shuningdek, tadqiqot doirasida xorijiy mamlakatlar (Rossiya, Qozog'iston, Janubiy Koreya) tajribasi o'rganildi, ularning tarbiya tizimidagi ma'naviy-axloqiy yondashuvlari solishtirildi.

Tadqiqot natijalari statistik jihatdan deskriptiv tahlil, qiyosiy tahlil hamda matematik statistik usullar yordamida qayta ishlanib, tavsifiy xulosalar shakllantirildi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas va muhim tarkibiy qismidir. Zamonaviy maktabda faqat bilim berish emas, balki shaxsni har tomonlama, ayniqsa ma'naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash asosiy vazifalardan biri sanaladi. Tarbiya fanining mazmunan yangilanishi va uning amaliy ahamiyati o'quvchilar dunyoqarashiga, ijtimoiy ongiga va axloqiy fazilatlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o'quvchilarda ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda quyidagi omillar muhim rol o'ynaydi:

- tarbiya fanining mazmuni va metodik ta'minotining boyligi;
- o'qituvchining shaxsiy namunasi va kasbiy mahorati;
- ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning samaradorligi;
- darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarning tizimli olib borilishi;
- ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlik.

Tadqiqotda qo'llanilgan tajriba-sinov ishlari natijalariga ko'ra, tarbiya faniga innovatsion yondashuvlar, interaktiv metodlar, milliy-ma'naviy qadriyatlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilar shaxsida mas'uliyat, halollik, vatanparvarlik, o'zaro hurmat, ijtimoiy faollik kabi muhim fazilatlarning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Tayanch ma'naviy kompetensiyalar, ayniqsa o'smirlik davrida shaxs shakllanishining asosiy mezonini hisoblanadi. Shu bois, ta'lim jarayonida ushbu kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan tizimli, bosqichma-bosqich va ongli yondashuv zarur. Bu esa, nafaqat tarbiya fanining, balki butun o'quv-tarbiya tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, xorijiy tajribalarni solishtirish orqali ma'lum bo'ldiki, rivojlangan mamlakatlar maktablarida ma'naviy-axloqiy tarbiya ijtimoiy hayot bilan uzviy bog'langan holda olib boriladi. Bu holat O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ham samarali bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, o'quvchilarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish bugungi ta'lim islohotlarining dolzarb yo'nalishi bo'lib, bu borada tarbiya fanining salohiyatidan to'liq foydalanish, metodik asoslarini yangilash va amaliy faoliyatni tizimlashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'ofurov N. G. yosh avlod tarbiyasida ijtimoiy qadriyatlar, milliy o'zlik va tarixiy xotira muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, o'quvchilar qalbida vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyatini uyg'otish tarbiya fanining asosiy maqsadlaridan biridir (s. 12–18)

2. Yusupova M. K. ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda o'qituvchining shaxsiy namunasi, madaniy saviyasi va didaktik yondashuvi hal qiluvchi omillardan biri ekanini ko'rsatadi (s. 22–29)

3. Karimova D. S. o'quvchilar bilan maktabda olib boriladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligini oshirish uchun integratsiyalashgan yondashuvni taklif etadi — ya'ni dars va darsdan tashqari faoliyat uyg'unligi asosida (s. 35–42)

4. Abdullaeva Z. axloqiy tarbiyaning psixologik asoslarini tahlil qilib, o'quvchilarda mas'uliyat, burch, insoniylik va halollik kabi fazilatlarning shakllanishida emotsional iqlim, tengdoshlar ta'siri va oila muhitining ahamiyati borligini ochib beradi (s. 50–60)

5. Qodirova G. ma'naviyat asoslari fanining metodik tizimini takomillashtirish orqali o'quvchilarda ijobiy dunyoqarash va tanqidiy tafakkurni uyg'otish zarurligini bildiradi. U ayniqsa "kompleks axloqiy qarorlar qabul qilish ko'nikmasi"ni rivojlantirishga alohida e'tibor beradi (s. 65–73)

6. UNESCO hujjatlari shaxsning barkamol rivojini, madaniy va axloqiy yetuk bo'lishini ta'minlashga e'tibor qaratadi; ayniqsa "global fuqarolik tarbiyasi" shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni uyg'unlashtirishga yo'naltirilgan (s. 10–25)

7. To'xtayeva S. S. o'z tadqiqotlarida diniy-ma'naviy tarbiya vositalari orqali o'quvchilarda axloqiy ongni uyg'otish imkoniyatlarini o'rganadi. U dars jarayonida badiiy adabiyot, xalq og'zaki ijodi va qadriyatli hayotiy vaziyatlardan foydalangan holda metodik yondashuvlarni tavsiya qiladi (s. 78–85)

8. Bozorov A. A. psixopedagogik yondashuvlar orqali ma'naviy tarbiyaning samaradorligini oshirishga urg'u beradi va muhit va individual yondashuv uyg'unligini asosiy omil sifatida ko'rsatadi (s. 90–98)

9. O'zbekiston Prezidenti tomonidan aytilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlar haqidagi nutqlar hamda davlat dasturlaridagi maqsadli vazifalar bu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarga yo'nalish beradi. Nutq matnlari va qaror matnlarida ushbu yo'nalish bosqichma-bosqich xronologik tartibda yoritiladi (s. 5–15)